

Mirator 1/22 (2022)

eISSN 1457-2362

Glossa ry - Keskiajan tutkimuksen seura / Sällskapet för medeltidsforskning /

Society for Medieval studies in Finland

<https://journal.fi/mirator>

CC BY-NC-ND 4.0

Kirja-arvio / A book review

Sari Katajala-Peltomaa, Jenni Kuuliala ja Marika Räsänen

Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä. Eletty usko myöhäiskeskiajalla.

Helsinki: Gaudeamus 2022. (Johanna Tyynelä-Haapamäki)

Johanna Tyynelä-Haapamäki

Laihian seurakunta

johanna.tyynelahaapamaki@gmail.com

To cite this book-review: Johanna Tyynelä-Haapamäki, “Kirja-arvio: Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä. Eletty usko myöhäiskeskiajalla. Sari Katajala-Peltomaa, Jenni Kuuliala ja Marika Räsänen”, *Mirator* 1/22 (2022), 80–83.

Sari Katajala-Peltomaa, Jenni Kuuliala ja Marika Räsänen Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä. Eletty usko myöhäiskeskiajalla.

Helsinki: Gaudeamus 2022. 381 s.

Keskiajan historian tutkijoiden Sari Katajala-Peltomaan, Jenni Kuulialan ja Marika Räsänen teos esittelee kattauksen keskiaikaisia ihmeitä, niitä tehneitä pyhimyksiä, sekä pyhimysten puoleen kääntyneitä ja ihmeen kokeneita ihmisiä. Kirjan ytimessä ovat keskiaikaisissa kano-nisaatioprosesseissa kuvatut ihmekertomukset, joihin nykylukijan silmälasien läpi katsottuna liittyy jotain ”outoa”. Värikkäiden ihmekertomusten kautta kirjoittajat avaavat näkökulmia keskiajan elettyyn arkeen ja uskoon. Samalla he avaavat lukijalle pyhimyksiin liittyvän keskiajantutkimuksen metodologiaa, lähteitä ja käytäntöjä sujuvalla, ymmärrettävällä ja mukaansatempaavalla tavalla.

Kirja jakautuu kolmeen päälukuun, joiden otsikot kuvaavat osuvasti niiden sisältöä: ”Mikä tässä muka on niin ihmeellistä?”, ”Ei voi olla totta!” ja ”Merkilliset yksityiskohdat”. Ensimmäisessä pääluvussa huomion kohteena ovat ihmeet, jotka eivät ensisilmäyksellä vaikuta erityisen ihmeellisiltä. Tällaisia olivat esimerkiksi vatsakivuista tai mustasukkaisuudesta parantuminen, puolison vankilasta vapautuminen, tai tulvivan veden lasku. Esimerkkien kautta käsitellään kuitenkin yleisemmin keskiajan ja pyhimyskulttien ympärille kietoutuvia ilmiöitä: pyhiinvaelluskäytäntöjä ja *votum*-lupauksia, elämäntapoihin liittyviä ihanteita ja kuolemansyntejä, avuksi kutsuttavan pyhimyksen valintaa ja pyhimyskulttien leviämistä, sekä reliikkeihin liittyviä kysymyksiä. Kirjoittajien huomio kohdistuu ihmisten kokemuksiin näistä ihmeistä – siihen, kuinka ihmiset kokivat tulleensa pyhän koskettamiksi keskellä arkisia tilanteita ja sattumuksia.

Toisessa pääluvussa keskitytään huomattavasti poikkeuksellisempiin tapauksiin. Analysoiduissa ihmekertomuksissa pyhimysten avulla pelastuvat esimerkiksi päiväkausia virran vietävänä ajeltanut lapsi ja vääntyneistä luista kärsinyt poika. Erään pyhimyksen ruumis ei osoita tavanomaisia maatumisen merkkejä. Toisen sydämeen on ilmestynyt Kristuksen kärsimyksen symboleja.

Erikoisiinkin ihmekertomuksiin nivotaan inhimillinen näkökulma osoittamalla, miten perimätieto saattoi vaikuttaa ihmisten kokemuksiin, ja miten erilaiset kertomusperinteet ovat voineet sulautua ihmekokemuksissa ja niiden myöhemmin saamista kirjallisissa muodoissa. Kirjoittajat kuvaavat myös pyhimyksiä kunnioittavien yhteisöjen erilaisia intressejä ja sitä, miten nämä suodattuivat pyhimysteksteihin. He myös muistuttavat, että keskiajan ihmiselle ihmeellisetkin yksityiskohtat olivat tapa elää uskoa ja tehdä sitä konkreettiseksi.

Kolmannessa pääluvussa tarkastellaan ihmekertomusten yksityiskohtia. Tällaisia ovat esimerkiksi pyhimyksen esiintyminen eräänlaisena tuomarina varkaustapauksessa, devootin liikkuva syytä, kirkon kellojen soiminen itsekseen sekä kirjan nimessäkin esiintyvä verta vuotava pyhimyksen kuva. Erikoisten yksityiskohtien kautta kirjoittajat käyvät läpi aistikokemuksia ja niiden merkitystä, pyhimyskultteihin liittyviä poliittisia tarkoituksia ja ristiriitatilanteita, sekä pyhimysten tekemien rankaisuihmeiden kontekstia.

Ihmekertomusten kautta jäsenyviensä päälukujen lisäksi kirjaan sisältyy johdanto, epilogi ja jälkisanat. Johdanto on selkeä esitys pyhimystutkimuksen peruslähtökohdista, lähteistä ja niiden luonteesta ja ristiriitaisuuksista, samoin kuin ”eletty usko” -termin käytöstä ja merkityksestä. Se käy myös läpi tyypillisen kanonisaatioprosessin kulun. Näin johdanto ei ainoastaan tarjoa eväitä ymmärtää pääluvuissa läpikäytävää aineistoa, vaan johdattelee lukijan yleisemminkin pyhimystutkimuksen maailmaan. Johdannossa avataan myös alan suomenkielistä terminologiaa ja siihen liittyviä valintoja. Kirjoittajat ovat esimerkiksi tehneet ratkaisun käyttää latinankielistä *votum*-sanaa avunpyyntörukoukselle, johon sisältyy lupaus vastalahjasta, sillä suomen votiivi-sana tarkoittaa uhri- tai vastalahjaa. Samaan tapaan pyhimykselle omistautuneesta henkilöstä käytetään teoksessa sanaa devootti (lat. *devotus/devota*). Ratkaisu on perusteltu, ja teoksen terminologiset valinnat toivottavasti herättävät myös laajempaa keskustelua suomenkielisestä uskonnollisesta käsitteistöä. Muutamia yksittäisiä vieraskielisiä termejä, kuten *topos* ja *exemplum* olisivat kuitenkin kaivanneet avaamista laajemmalle lukijakunnalle.

Teoksen epilogi luo katsauksen pääluvuissa esiteltyjen kanonisaatioprosessien jälkeisiin tapahtumiin. Kirjoittajat ruotivat muun muassa sitä, miten pyhimyksen kunnioittaminen jatkui tai saattoi lopahtaa ajan myötä, millaisia juhlallisuuksia kanonisaatioihin liittyi, ja mitä reformaatioaika ja moderni maailma ovat tarkoittaneet pyhimyskultille. Siinä missä pääluvut tarjoilevat yksityiskohtia ja niistä avautuvia näköaloja, epilogin teemat käsittelevät suurempia linjoja, ja historiallisia kehityskulkuja maalataan leveämmällä pensselillä. Epilogi jääkin päälukuihin verrattuna pintapuolisemmaksi ja yleisluontoisemmaksi, mutta tämä on ymmärrettävää, sillä epilogin teemoissa olisi ainesta jopa omaksi kirjakseen. Tästä huolimatta se toimii varsin hyvänä siltana kohti lukijan omaa aikaa.

Teoksen päättävässä *Summarium*-osassa kirjoittajat pohtivat keskiajan ihmekertomusten tutkimuksen paikkaa historian tutkimuksessa ja nyky-yhteiskunnan keskusteluissa. He muistuttavat lähdeyyppin rikkaudesta, mutta myös siitä, että kanonisaatioprosessien tekstit ovat kirjaajiensa valintojen tulosta. Erilaiset ihme-esimerkit palvelevat hyvin kirjoittajien tarkoitusta esitellä keskiajan monimuotoisuutta, mutta kirja toimii myös osana uskuntoon liittyvää keskustelua nykypäivänä. Kirjoittajat itse nostavat esiin globaalit keskustelut uuskonservatiivien ja liberaalien välillä, historian poliittisuuden, sekä uushengellisyyden nousun. *Summariumissa* kirjoittajat myös sanoittavat

uskontojen ja uskonnollisten ilmiöiden tutkimuksen relevanssia.

Teos kiinnittää huomiota myös sukupuolen, sairauden ja vammojen kysymyksiin. Ihmekertomusten kautta käyvät ilmi pyhimyksiin ja ihmeisiin liittyvät epäilyt, kanonisaatioprosesseissa tehdyt valinnat ja mieltymykset, sekä erilaiset ihanteet ja tavoitteet. Teokseen on valittu pyhimyksiä ja ihmekertomuksia eri vuosisadoilta ja alueilta keskiajan Euroopasta. Aineisto kumpuaa kirjoittajien aiempien tutkimusten lähteistä. Siihen liittyviä valintoja olisi kuitenkin voinut avata ja perustella lukijalle paremmin. Käsittelytapa pohjaa vahvasti ihmekertomuksiin, ja ihmetapausten ympärille kudotaan laajempi merkitysten verkko. Tämä tekee lukukokemuksesta miellyttävän ja sujuvasti etenevän, mutta toisaalta myös tietyllä tapaa pirstaleisen, eikä tiettyyn teemaan palaaminen ole aina vaivatonta. Kirjan lopusta löytyvä hakemisto auttaa jonkin verran, ja käsittelytavan hyvät puolet ylittävät pienet haasteet. Paikoin kirjoittajat tekevät keskiaikaan liittyvää ”myytin murtoa”, kuten esimerkiksi kuvatessaan ihosairauksiin ja lepraan liittyviä ihmeitä (s. 284–289) tai suhtautumista ruumiinavaukseen (s. 171–172). Näiltä osin kirja tuokin mieleen pari vuotta sitten ilmestyneen Jaakko Tahkokallion *Pimeä aika: kymmenen myyttiä keskiajasta* -kirjan.¹

Kirjan lähtökohtana on esitellä tapauksia, ”jotka saattavat vaikuttaa nykylukijasta erityisen kummallisilta tai joissa oli aikalaiskontekstissa jotain poikkeuksellista” (s. 22). Kummallisuus on toki varsin subjektiivista, ja teoksen tapa korostaa ihmeiden, tilanteiden ja yksityiskohtien outoutta nykylukijan silmissä tuntuvat paikoin suureleisiltä. Tämä korostuu, koska kirjoittajat ansiokkaasti nivovat erilaiset ihmeet ja yksityiskohdat kontekstiinsa, ja ihmeisiin ja ihmisiin suhtaudutaan läpi kirjan luontevasti eikä lainkaan kauhistellen tai dramatisoiden. Toisaalta jännite ihmeiden outouden ja outouksien selittämisen välillä tarjoaa kirjalle sen dynamiikan; ihmeiden kuvaaminen kummallisiksi ja oudoiksi antaa lukijalle tilaa ihmetellä, mutta myös vakuuttua kirjoittajien tarjoamista näköaloista laajempiin teemoihin. Niinpä, vaikka kirjan loppupuolella todetaan, että ”ihmeet ovat jo kategoriana outoja nykylukijalle” (s. 305), *Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä* tarjoaa lukuisia liittymäpintoja, joiden kautta käy ilmi, ettei asia välttämättä ole näin yksiselitteinen.

Ihmekertomuksilla on myös suoria yhtymäkohtia nykypäivään. Katolisen kirkon nykyisiä kanonisaatiokäytäntöjä ja ihmeiden tutkimisperiaatteita esitellään kirjan epilogissa, mutta katolisen kirkon ohella vaikkapa karismaattisen kristillisyyden ja vapaiden suuntien kristillisyyden parissa rukouksella parantaminen on edelleen osa elettyä uskoa ja hengellisyyttä. Lisäksi kirjaa lukiessani ja tätä arviota kirjoittaessani havainnoin ehkä erityisellä tavalla myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kentältä nousevia ihmeaiheita. Esimerkiksi *Kirkko ja kaupunki* -lehden kolumnissa pohdittiin ihmeparantumisia, ja alkusyksyllä on sunnuntai, jonka evankeliumissa Jeesus parantaa sokean.² Hyvään tietokirjaan outojen ihmeiden perässä tarttunut lukija saattaakin siis havaita omassa ympäristössään uusia asioita.

Kaiken kaikkiaan *Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä* on taiten ja mielenkiintoisesti kirjoitettu. Ihmekertomukset värikkäine yksityiskohtineen lomittuvat luontevasti laajempaan histo-

¹ Jaakko Tahkokallio, *Pimeä aika. Kymmenen myyttiä keskiajasta*. Gaudeamus: Helsinki 2019.

² Kari Kuula, *Moni kertoo Jumalan parantaneen – miksi sitten ihmeille ei löydy tieteellistä näyttöä?* [<https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kuula-moni-kertoo-jumalan-parantaneen-miksi-sitten-ihmeille-ei-loydy-tieteellista-nayttoa->] (3.8.2022). Esim. Hakola & Lehtipuu käsittelevät Kirkkokäsikirjan evankeliumitekstien kommentaarissaan ihmeiden ja parantamisen kontekstia ja yhteyttä magiaan (Raimo Hakola & Outi Lehtipuu, *Alussa oli Sana*. Kirjapaja: Helsinki 2013, 279–283).

rialliseen kehykseen ja ilmiöihin ja tarjoavat monipuolisen kuvan keskiajasta. Myös kirjan kuvat, pyhimyksistä kertovat infosivut, sekä lopussa olevat hakemisto ja myöhäiskeskiajan Euroopan kartta ovat lukijalle hyödyllisiä. Kirja on tärkeä kontribuutio suomenkieliselle keskiajantutkimukselle sanoittaen ja tehden näkyväksi pyhimystutkimusta, keskiajan maailmaa ja elettyä uskoa. Monipuoliset viitteet sekä lähde- ja kirjallisuusluettelo antavat lukijalle mahdollisuuden tarkempaankin perehtymiseen.

Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä on kirja, jota on helppo suositella niin keskiaikaa jo tuntevalle lukijalle kuin laajemmallekin yleisölle.

Johanna Tyynelä-Haapamäki, TT
Laihian seurakunta